

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2023 Vol. 4

www.navoiy-uni.uz

www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2023 Vol. 4

www.navoiy-uni.uz

www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

BOSH MUHARRIR**O'RINBOSARI**

Karomat Mullaxo'jayeva

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Karl Rayxl (Germaniya)

Isa Habibeyli (Ozarbayjon)

Seyhan Tanju (Turkiya)

Almaz Ulvi (Ozarbayjon)

Benedek Peri (Vengriya)

Vahit Turk (Turkiya)

Teymur Kerimli (Ozarbayjon)

Eunkyung Oh (Koreya)

Nazef Shahrani (AQSh)

Boqijon To'xliyev

Muhammadjon Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkiya)

Qosimjon Sodiqov

Zulxumor Xolmanova

Mustafa O'ner (Turkiya)

Nurboy Jabborov

G'aybulla Boboyorov

Kimura Satoru (Yaponiya)

Imran Ay (Turkiya)

Aftondil Erkinov

Nadir Mamadli (Ozarbayjon)

Rashid Zohidov

Otabek Jo'raboyev

Bulent Bayram (Turkiya)

Qo'ldosh Pardayev

Nodirbek Jo'raqo'ziyev

Oysara Madaliyeva

Hilola Nazirova

MUNDARIJA**MATNSHUNOSLIK****Rashid Zohidov**

"Unvonul bayon" da "javomi'ul kalim" uslubi 4

Aynur Saydova

"Kodeks Kumanikus" da Folklor Nümunalari 19

Shuhrat Hayitov

"Boburnoma" ning qo'lyozma va tarjimalari xususida 31

Ozoda Tojiboyeva

Alisher Navoiyning "Favoyid ul-kibar" devoni manbalari, matniy tadqiq tarixi 46

ADABIYOTSHUNOSLIK**Usmon Qobilov**

Tavhid, nubuvvat va badiiy tavsif masalasi tadqiqiga doir 61

Ahadjon Muhammadiyev

Muqimiy va Muhyi "Sayohatnoma" larida an'ana va o'ziga xoslik 82

Gulzoda Soatova

Oltay hayoti va ijodi haqida ba'zi mulohazalar 97

LINGVISTIKA**Feada Samadbek**

Afg'oniston o'zbek tili fonetikasida assimilyatsiya hodisasi 109

Ehsanullah Quvonch

Temuriylar davridan XX asr boshlarigacha Afg'oniston hududida o'zbek adabiy tili rivoji 120

EDITOR IN CHIEF

Shuhrat Sirojiddinov

DEPUTY EDITOR IN CHIEF

Karomat Mullakhojaeva

EXECUTIVE SECRETARY

Ozoda Tojibaeva

EDITORIAL BOARD

Karl Rechl (Germany)

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)

Seyhan Tanju (Turkey)

Almaz Ulvi (Azerbaijan)

Benedek Peri (Hungary)

Vahit Turk (Turkey)

Teymur Kerimli (Azerbaijan)

Eunkyung Oh (Korea)

Nazif Shahrani (USA)

Bakijan Tukhliev

Mukhammadjan Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkey)

Kasimjan Sadikov

Zulkhumor Kholmanova

Mustafa O'ner (Turkey)

Nurboy Jabborov

Gaybullah Babayarov

Kimura Satoru (Japan)

Imran Ay (Turkey)

Aftandil Erkinov

Nadir Mamadli (Azerbaijan)

Rashid Zahidov

Atabek Juraboev

Bulent Bayram (Turkey)

Kuldosh Pardaev

Nodirbek Jurakuziev

Oysara Madalieva

Hilola Nazirova

CONTENTS**TEXTOTOLOGY****Rashid Zohidov**

Javami'ul Kalim" style in "Unvonul-Bayan 4

Aynur SaydovaExamples of Folklore in *Codex Cumanicus* 19**Shuhrat Hayitov**Regarding the manuscripts and translations of
"Boburnoma" 31**Ozoda Tojiboeva**Sources of Alisher Navoi's divan "Favoid ul-kibar",
history of textual research 46**LITERATURE****Usmon Kobilov**On the Study of the Problem of Tawhid, Prophecy
and Artistic Description 61**Ahadjon Muhammadiyev**Tradition and originality in Mugimiy and Muhyi
"Sayohatnoma" 82**Gulzoda Soatova**Some remarks about the life and work
of Altay 97**LINGUISTICS****Feada Samadbek**The phenomenon of assimilation in the phonetics
of the Uzbek language of Afghanistan 109**Ehsanullah Quvonch**The development of the Uzbek literary language in
Afghanistan from the Timurid period to the early
20th century 120

Oltoy hayoti va ijodi haqida ba'zi mulohazalar

Soatova Gulzoda¹

Abstrakt

Maqolada alohida o'ringa ega XX asr 20-30-yillar milliy adabiyot tarixida o'z ijodi bilan muhim ahamiyat kasb etgan shoir Oltoy (Bois Qoriyev) faoliyati, hayoti va ijodi, oilasi (otasi Abduvohid qori, akasi Bosit Qoriyev hayoti, faoliyati) haqida ma'lumotlar keltirilgan. Adibning nashr etilgan she'rlari, kitoblari, haqida fikr yuritiladi. She'rlaridagi asosiy g'oya tahlil etilib, shaxsiy mulohazalar bildiriladi. Shuningdek, ijodkorning "Qizil O'zbekiston", "Farg'ona", "Turkiston", "Ishtirokiyun" kabi gazetalar, "Maorif va o'qitg'uvchi", "Alanga", "Yer yuzi", "O'zgarishchi yoshlar" kabi jurnallarda bosilgan she'rlarining matni, "Chin yo'lni endi topdi", "Umid qishloqqa" hikoyalari tahlili ilk marta chop etilmoqda. Oltoyning maqolalari tasniflanib, ba'zilari xususida mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar. *Oltoy, Abduvohid qori, Bosit Qoriyev, millatchi, "Armug'on", "Yer yulduzlari".*

Kirish

XX asr 20-30-yillar adabiyoti milliy adabiyotimiz tarixida alohida o'rin tutadi. Bu davrda til va adabiyot sohasida turli jamiyatlar, to'garaklar va adabiy uyushmalar tashkil topdi. Masalan, Respublika hududida "Chig'atoy gurungi" (1919 – 1922) adabiy uyushmasi, "Qizil qalam" (1926-1930) jamiyati, O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi (1930 – 1932) faoliyat ko'rsatdi. Bularning faoliyatida kamchiliklar bilan birga ijobiy ishlar ham mavjud edi. Yangi o'zbek adabiyoti ana shunday tarixiy voqealar zaminida davr ijtimoiy hayotidagi o'zgarishlarga faol aralasha bordi. Bu davr o'zbek adabiyotida Bois Qoriyev (Oltoy)ning ham o'rni bor. Oltoy haqida ba'zi ma'lumotlar Naim Karimov, Sherali Turdiyev, Sirojiddin Ahmad kabi olimlarning tadqiqotlarida uchraydi.

¹ *Soatova Gulzoda Nurmamat qizi* – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: soatovagulzoda@navoiy-uni.uz

ORCID ID: 0000-0002-2064-8088

Iqtibos uchun: Soatova, G.N. 2023. "Oltoy hayoti va ijodi haqida ba'zi mulohazalar". *Oltin bitiglar* 4: 97 – 108.

Oltoyning hayot yo'li

XX asrning 30-yillarida Oltoy taxallusi bilan ijod qilib, ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan sug'orilgan she'riy asarlar qoldirgan shoir Bois Qoriyev 1903-yil Bo'stonliq tumanida Abdurauf qori o'g'li Abduvohid qori oilasida tavallud topgan. Abduvohid qori (Bois Qoriyev otasi) Toshkentning Shayhontohur tumanida tug'ilgan bo'lib, arab, fors, rus tillarini puxta o'rgangan. Buxoro, Toshkent madarasalarida o'qib, diniy bilimlarni chuqur egallagan. 1906-yilda Turkistondan Rossiya davlat dumasiga a'zo etib saylanadi. 1908-yilda ijtimoiy faoliyatida Chor Rossiya hukumatiga qarshi harakatlar bo'lganligi bois Tula shahrida surgunda bo'lib, u yerdagi xalqlarning urf-odatlarini, turmush sharoitlarini o'rganadi. Islom diniga alohida e'tibor bilan yondashgan mashhur rus adibi Lev Tolstoy bilan ham uchrashadi, suhbatlashadi. 1912-yilda surgundan qaytib, "Sho'royi islomiya", "Sho'royi ulamo" jamiyatlariga rahbarlik qiladi. Turkiston istiqloli uchun millatni hamjihatlikka da'vat etadi. Bu borada Sherali Turdiyev quyidagicha yozadi: "Abduvohid qori 1921-1922-yillarda Turkiston Respublikasi Oliy sudi jamoa a'zosi bo'lib ishladi. Shundan keyin 1927-yilgacha shahardagi "Mahkamayi shar'iy" idorasida va turli masjidlarda imom-xatib vazifasida ishladi.

1933-yilda u yana siyosiy shubha ostida Qozog'istonda qamoqqa olindi. Besh yarim oy tergov qiynoqlari, qamoq azoblaridan qutulib, ona shahri Toshkentga qaytdi. Bu vaqtda endi u yetmishga yetib, kuch-quvvatdan qolgan uchun endi u davlat idoralaridagi ishlardan uzilib, o'zining Shirinquduq mahallasidagi masjidda imom-xatib bo'lib ishlab yurdi. Hech qancha vaqt o'tmasdan 1937-yili avgust boshlarida saksonga yaqinlashib, keksayib qolgan qariya to'satdan yana qamoqqa olinadi. Tergovda og'ir jismoniy va ruhiy tazyiq-qiynoqlar ostida unga "ayb"larini bo'yniga olishga majbur qilishadi. Buning ustiga 1930-yilda qamalgan o'g'li shoir Bois Qoriyev (Oltoy) va 1937-yili qamalgan yana bir o'g'li O'zbekiston san'at ishlari boshqarmasi boshlig'ining o'rinbosari Bosit Qoriyev va boshqalarning g'am-tashvishlari keksa otaning qamoqdagi ahvolini yanada og'irlashtirdi. Buning oqibatida u 1938-yil boshlarida Toshkent qamoqxonasida vafot etadi" [<https://info.islom.uz/ulamolar>].

Abduvohid qorining katta o'gli Madaniyat vazirligi san'at boshqarmasining boshlig'i Bosit Qoriyev 1937-yilda siyosiy qatag'onga uchrab qamoqqa olinadi. 1938-yil 5-oktabrda u Cho'lpon, Abdulla Qodiriy va Fitratlar bilan birga otib o'ldiriladi. Bosit Qoriyevning ayoli, O'zbekiston xalq artisti Ma'suma Qoriyeva tur-

mush o'rtog'ining dog'i va ikki o'g'li Shavkat va Botir Qoriyevlarning ikkinchi jahon urushida halok bo'lganini eshitgach, og'ir xastalikka uchrab, 1946-yil Moskvada vafot etadi. Mushtipar ona bu yillarda urush tugasa ham daragi bo'lmayotgan o'g'illarini izlab Moskvaga borib qolgan edi.

Abduvohid qorining kichik o'g'li Bois Qoriyev maorif komis-sarligi xodimlaridan edi. Ijodkor 1919-yilda "Chig'atoy gurungi" tashkiloti yig'ilishlariga qatnashadi, shu paytlarda Fitrat, Cho'lpon kabi shoirlar bilan ijodiy uchrashuvlarda bo'ladi. U "Oltoy" taxal-lusi bilan she'rlar yoza boshlaydi. Uning o'qishi va faoliyati haqida Sirojiddin Ahmad "Haq yo'lining fidoiylari" maqolasida shunday ma'lumot beradi: "U o'qituvchilar tayyorlash kursida o'qidi. 1918, 1920-1921-yillarda Toshkent va Xiva shaharlaridagi maktablarda o'qituvchilik qilgan. 1921-yil mart oyidan boshlab Toshkent eski shahar maorif bo'limida nazoratchi, 1922-1925-yillarda peda-gogika institutida o'qigan. 1923-yilda Turkiston fronti tomonidan Andijonda nashr etilgan "Darxon" gazetasida adabiy xodim bo'lib ishlagan. 1925-1927-yillarda pedagogiga instituti rektori bo'lgan. 1928-1929-yillarda Moskvada kompartiya akademiyasida tahsil olgan. 1929-1930-yillarda Davlat Ilmiy kengashi boshlig'i, "Qizil qa-lam" uyushmasi raisi, "Yosh leninchi" gazetasi mas'ul muharriri la-vozimlarida ishladi. 1930-yilda "Narkompros ishi" bo'yicha hibsga olingan va 10 yilga qamaldi. U jazo muddatini o'tab kelganiga qara-may 1941-1948-yillarda qayta-qayta yangi muddatlarga qamaladi. 1955-yilda ozodlikka chiqadi. 1957-yilda "Turon" kutubxonasida, 1959-yildan to umrining oxirigacha Alisher Navoiy nomidagi til va adabiyot institutida ishlagan. Uning "Armug'on" she'rlar to'pla-mi bosilgan" [Sirojiddin Ahmad 2010, 4]. Oltoyning "Armug'on" she'riy to'plamiga G'afur G'ulom va Maqsud Shayxzoda tomonidan yozilgan so'zboshida shoirning "Armug'on" (1967), "Yer yulduzlari" (1925), "Chaqmoqlar" (1930) nomli 3 ta kitobi nashr etilgani aytib o'tiladi. 1967-yilda Sherah Turdiyev bilan birgalikda "O'zbek ada-biyotshunosligi va tanqidchiligi bibliografiyasi"ni tuzadi. Bu kitob 2010-yilda Naim Karimov muharrirligida qayta nashr etildi. U rus adibi V. Mayakovskiyning she'rlarini o'zbek tiliga birinchilardan bo'lib tarjima qildi. O'zbek shoirlaridan Hamza Hakimzoda Niyoziy ijodiga alohida qiziqish bilan qaraydi va unga atab "Hamza Tosh-kentda" poemasi yaratadi. Ushbu jumlar fikrimiz dalilidir:

*Otashin shoirning otash so'zlarin,
O'sha yoshlik chog'lar etdim dilga jo.
Shu vajdan bor butun salovati-la,*

Qarshimda jonlanar u buyuk siymo [Oltoy 1967, 67].

“Bundan tashqari ijodkorning “Qizil O‘zbekiston”, “Farg‘ona”, “Turkiston” kabi gazetalar, “Maorif va o‘qitg‘uvchi”, “Alanga”, “Yer yuzi” kabi jurnallarda bosilgan talay she‘rlari hamda “Adabiy taxalluslar haqida” (O‘zbek tili va adabiyoti, 1967-yil, 1-son), “Nafis adabiyotga sog‘lom mafkura va sog‘lom tanqid kerak” (Qizil O‘zbekiston, 1928, 7-10-avgust), “O‘rta maktablarda til va adabiyot darslari to‘g‘risida” (Qizil O‘zbekiston, 1925, 12-noyabr), “Maorif ishlarini qaytadan qurish yumushlarini talabga muvofiq tuzish kerak” (Qizil O‘zbekiston, 1930, 16-aprel), “Adabiyot to‘garagi” (Turkiston, 1922, 24-noyabr) kabi o‘nlab sermazmun maqolalari ham bor. Shoir she‘rlari haqida “Maorif va o‘qitg‘uvchi jurnalidagi adabiyot materiallari” nomli monografiyada quyidagicha ma‘lumot berilgan: “Bois Qoriyev (Oltoy)ning “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida 7 ta “Telefon”, “Bu dam”, “Qutlash”, “O‘zimga o‘zim”, “Zindon”, “Yangi davr yigitlari”, “Yalta kunduzi” nomli she‘rlari berilgan. Bu she‘rlarning aksariyati 1967-yilda nashr etilgan “Armug‘on” she‘riy to‘plamiga qayta ishlangan holda kiritilgan. Ijodkor o‘z davrida bo‘layotgan o‘zgarishlarga, yangiliklarga munosabat bildirib borgan. Bunday holat jurnaldagi “Telefon”, “Qutlash”, “Yangi davr yigitlari” she‘rlarida yaqqol namoyon bo‘ladi” [Soatova 2023, 68].

1930-yil avgust oyida O‘zbekiston xalq maorif komissarligidagi bir guruh rahbar xodimlar hibsga olinadi. Ular ichida maorif komissari Mannon Ramziy, uning o‘rinbosari Botu, shuningdek, Oltoy, Nosir Saidiy va boshqalar bor edi. Naim Karimov bu ayblovni shunday ta‘rif etadi: “Botu boshchiligida o‘ttizga yaqin maorif xodimlarining qamoqqa olinish sababi garchand Obid Nosirovning o‘limi bilan bog‘liq bo‘lsa-da, ular millatchilik va aksilinqilobchilikda ayblanganlar. Shunday ayb bilan qamoqqa olingan va umrining katta qismini sovet davlatining qamoq va lagerlarida o‘tkazgan jabrdiydalaridan biri Bois Qoriyev (Oltoy)dir. U birinchi marta qamoqqa olinganida ham, keyingi tergovda ham o‘zining “millatchi” bo‘lganini tan olgan. Hatto o‘zini shu yo‘lga boshlagan ustozlarining ham “millatchi” ekanligini aytadi. Shoir bu haqida yozma ko‘rsatma ham bergan. Botu ham o‘zining “millatchi” ekanini e‘tirof etgan. Ushbu ko‘rsatma bilan tanishar ekanmiz, NKVD xodimlarining doimiy tazyiqlari ostida mahbuslarda qanday ruhiy o‘zgarish ro‘y berishini ko‘ramiz, o‘zlarini o‘zlari dor tagiga olib borganlarining pinhoni sabablarini sezgandek bo‘lamiz” [Karimov 2013, 150].

Darhaqiqat, sho‘ro hukumati rahbarlari ko‘plab millat ziyolilarining faoliyatida ularga qarshi norozilik bo‘lgan ziyoli qatlam-

ni ayamadan og'ir jazoga tortgan. Boshlariga inson zoti chidab bo'lmaydigan qiynoqlarni solgan. Biz bu achchiq haqiqatlarni bilgan holda jadid bobolarimizning ijodiy faoliyati, hayot yo'lini yanada chuqur o'rganishimiz, ular orzu qilib yetisha olmagan, bu yo'lda jonini fido qilgan hurlikning, istiqlolning, farovon turmushning qadriga yetmog'imiz, kelajak avlodni ham shu ruhda tarbiyalamog'imiz zarur. Bu haqda professor N.Jabborov shunday yozadi: "Biz jadidchilik bo'yicha shu paytgacha bajarilgan ulkan va salmoqli ishlarni sinchiklab o'rganish, shundan so'ng ularni munosib davom ettirish haqida o'ylashimiz kerak. Holbuki, o'zbek va dunyo olimlari jadidchilik hamda jadid adabiyotini u shakllangan va takomilga erishgan XX asr avvalidanoq tadqiq qila boshlagan..." [Jabborov 2023, 3].

Oltoy ijodi

Nihoyat, 1957-yil 30-martda Abduvohid qori va uning maslakdoshlari bo'lgan ziyolilar 30-yillarda sovet tuzumi tomonidan nohaq qamalmani rasman ajrim qilindi. Shu bilan birga, Abduvohid qorining ikki o'g'li – shoir Oltoy (Bois Qoriyev) va Bosit Qoriyev ham oqlandi. Bugungi kunda Bois Qoriyevning "Nodir nashrlar" dagi gazeta va jurnallarda saqlanib qolgan asarlari talaygina. Bu she'rlarning ayrimlari biz tomonimizdan ilk marta chop etilmoqda.

Ijodkor she'rlari bilan tanishar ekanmiz, uning she'rlarida, asosan, ozodlik, hurlik bilan birga, ilm yo'lidagi yoshlarni qo'llab-quvvatlash ("Yoshliq", "Student", "Olqish"), hayotdagi ijtimoiy, texnik yangiliklardan quvonish ("To'ylar", "Telefon", "Ana keladi...", "Mashina") kabi g'oyalarni ko'ramiz. Uning 1925-yilda nashr etilgan "Yer yulduzlari" she'riy to'plami ham, asosan, hayotga endigina kirib kelayotgan elektr, telefon, traktor, mashina, poyezd kabi ijtimoiy hayot mavzularida edi. Bir so'z bilan aytganda, Oltoy ijodi hurlik, farovon turmush, shijoatli yoshlarni qo'llash, texnik taraqqiyot kabi har bir davr uchun muhim bo'lgan g'oyalarni ilgari surdi. Bu haqda Qo'ldosh Pardayev "XX asr tongida millat ziyolilarining Turkiston xalqiga ma'rifat tarqatishdagi xizmatlari beqiyosdir. Ular ma'naviy-ma'rifiy ruhda, o'tkir publitsistik maqolalari bilan millatni uyg'otishga, jaholat iskanjasidan ma'rifat yuksakligiga olib chiqishga intildi" [Pardayev 2023, 463] deganida haq edi. Zero, Oltoy ham mana shunday millat ziyolilaridan biri edi. Uning she'rlari va maqolalari bilan tanishar ekanmiz, buning guvohi bo'lamiz.

Ozodliq

(Sharqda inqilob kuchaymakda, zulmga qarshi har yerda istiqlol, ozodlik kurashlari...)

Sharqda inqilob,
Sharqda ixtilof,
Sharqda isyon,
Sharqda g'alayon.
Sharqda zulmga qarshi to'palon.

Bu kun arabning,
Hindning, xitoyning,
Misrning ichida
Bag'rinda ozodliq,
Qutulish harakati.
Kuchi yetgan to'lqunlanib,
Butun mustamlaka
O'lkalarni bosqon.

Arabda Abdulkarim,
Isyon egasi.
Faranggistonga
Qarshi to'palon.
Qo'zg'alon qomanda:
Xitoyda har kuni
Yangi o'zgarish,
Yangi voqea,
Hammasi qutulish,
Hammasi ozodliq!
Mustamlaka panjasidan,
Yorug'liq dunyog'a,
Chiqmoqchi.
Ozod yashamoqchi!
Ha, ular istaydir
Qon... qon... qon.
Inqilob olovi,
Qutulish dardi.
Hamma o'lkaning
Ezilgan ishchi -
Dehqon yuragida
Zulmga qarshi
Birdan hujum.
Birdan yiqitish.
Huv - oltin taxtlarni,
O'rnig'a birdan tuzish,
Yangi - tinch dunyo!
Sharq ozod,
Sharq yashaydir.
Shu yo'lda,
Ijtimoiy yo'lda
Kurrayi sharq kambag'al!

1925

Mazlumlar to'liqu

Zulmlar, dahshatlar tog'-toshlardek,
Alamlar, qo'rqishlar, dengiz o'tlardek...
Kuchlangan to'liquklar, hayqirg'on ovoz,
- Bormi deb titratar butun hayotni!
Buloqlar qaynag'on xafiz qonlardan,
Vulqonlar pishqirg'on baland tog'lardan.

Qilichlar qinidan odashqon yaraqlab,
O'lim isining qo'shig'in so'ylar.
Uzoqda yolqunlab o'tlar yonadir.
Yerda, ko'kda mudhish ovozlar.
Yangg'irab har yoqqa o'tlar otadir!
Zolimlar ustiga to'fonlar haydab,
Mazlumlar to'liqu chayqalib bosadir...

1923

Ijodkorning matbuot nashrlarida uning "Qoratog' etaklarida" [Oltoy 1926, 37], "Umid qishloqqa" [Oltoy 1926, 48], "Chin yo'lni endi topdi" [Oltoy 1924, 14] kabi hikoyalariga duch keldik. "Umid qishloqqa" hikoyasi: "Uzoqdan qop-qora tumang'a o'ralg'on, qo'rqinchli tusda qishloq ko'zga ko'rinadir" jummalari bilan boshlanadi. Qop-qora tumang'a o'ralg'on, qo'rqinchli tusdagi qishloq bu 20-30-yillarda taraqqiyotdan orqada qolgan, yeyishga noni, kiyishga kiyimi bo'lmagan qishloq ahlining og'ir kunlari va hayoti tasviridir. Bu muammoga yechim qilib muallif hikoya so'ngida inson yaxshi kunlar kelishiga umid bilan yashashi, tezroq yetishish uchun mehnat qilishi lozimligini aytadi.

"Chin yo'lni endi topdi" hikoyasida esa Do'stmat ismli bir dehqon yakka-yu yagona o'g'li Olimjonni shahardagi yangi maktabga o'qishga qo'ygani, Olimjon maktabni a'lo baholar bilan yakunlab, ta'lim-tarbiya dorulfununiga o'qishga kirgani, hozirgi kunda o'zi ham yaxshi bir muallim ekanligi yoritiladi.

Mazkur hikoya yoshlarni ilm-ma'rifat egasi etish lozimligi, bunda, albatta, kattalar yoshlarga yo'lboshchi bo'lishi kerakligi ilgari suriladi. Zeroki, ilmli yoshlar kelajak poydevoridir. Oltoy hikoyalari ni to'plab nashr etmagan.

Oltoyning maqolalari uning ijodida salmoqli o'rinni egallaydi. Uning maqolalarini quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Adabiy yo'nalishdagi ilmiy maqolalar. "Adabiy taxalluslar haqida" [Ozbek tili va adabiyoti, 1967-yil, 1-son], Futurizm to'g'risida [Turkiston, 1924, 2-noyabr], Sinf va ziyolilar [Qizil O'zbekiston, 1926, 4-aprel].

2. Tanqidiy yo'nalishdagi maqolalar. "Ko'mak" uyushmasi (Turkiston, 1923, 20-aprel), Hozirgi maktablarimiz va undagi

o'qituvchilar (Turkiston, 1924, 12-yanvar), O'zbekiston ilmiy markazining vazifalari ustida (Qizil O'zbekiston, 1925, 14-avgust), Maorif ishlarini qaytadan qurish yumushlarini talabga muvofiq tuzish kerak. (Qizil O'zbekiston, 1930, 16-aprel), "Nafis adabiyotga sog'lom mafkura va sog'lom tanqid kerak" (Qizil O'zbekiston, 1928,7-10-avgust), "Maorif ishlarini qaytadan qurish yumushlarini talabga muvofiq tuzish kerak" (Qizil O'zbekiston, 1930, 16-aprel),

3. Ilmiy-metodik yo'nalishdagi maqolalar. "Adabiyot to'garagi" (Turkiston, 1922, 24-noyabr), Maktablarimizda siyosiy va ijtimoiy tarbiya (Turkiston, 1924, 6-avgust), Hozirgi maktablarimiz va undagi o'qituvchilar (Turkiston, 1924, 12-yanvar), O'lka o'zbek bilim yurtida adabiyot darslari (Turkiston, 1923, 30-may), O'rta maktablarda til va adabiyot darslari to'g'risida (Qizil O'zbekiston, 1925, 12-noyabr).

"Adabiy taxalluslar haqida" [Oltoy 1967, 57] nomli maqola chuqur ilmiy izlanishlar natijasida dunyoga kelgan. Bugungacha bu maqoladan foydalanmagan Milliy uyg'onish davri adabiyoti mutaxassisleri kam bo'lsa kerak. Chunki maqolada 20-30-yillarda ijod qilgan shoir va adiblarning 434 dan ortiq taxalluslarini keltiradi. Garchand, Bois Qoriyevning ham Oltoy, Bois, O-y, Qalamkash, Yosh qalam kabi taxalluslari borligini ayni shu maqola orqali bilamiz.

"Ko'mak" uyushmasi" [Bois 1923, 5] nomli tanqidiy maqolasida esa bu uyushma boshlanish vaqtida o'z vazifalarini namunali bajarib, muvaffaqiyatlarga erishgan bo'lsa-da, bugungi kunda rejadagi ishlar bajarilmayotgani, hatto "Ko'mak"ning ma'lum bir idora xonasi yo'qligi, ishlari maorif komissarligi binosi ichidagi yo'lakda sochilib yotganligi, bu yil chetga o'qishga bormoqchi bo'lgan yoshlarimiz soni o'tgan yilgidan ancha ko'p bo'lishiga qaramay, ularga yordam berishga "Ko'mak"ning kuchi yetmayotganligi, yangidan "Nashri maorif" qurmasdan "Ko'mak"ni oyoqqa turg'izish lozimligi haqida kuyunib gapiradi. Maqola quyidagi so'zlar bilan yakunlanadi. "Nashri maorif" qani qurulg'ondan beri nima ish qildi? Bir kitob nashr etdimi yoki chetga birgina o'quvchi yubordimi? Bir leksiya o'qutdimi? Yo'q, hech narsa yo'q... Lekin kuch sarf etilib turibdir. Agar u kuch "Ko'mak" qozonig'a quyulsa edi, hammasi "em" bo'lg'on bo'lur edi. Hammamizning maqsadimiz bir joyda va bir nuqtadir. Lekin foydasiz birga kuch sarf etmaylik. "Ko'mak"ning qilg'on ishlari va qiladurg'on vazifasi ko'z oldimizda gavdalanib turg'on bir vaqtda qurulg'onig'a anchagina vaqt bo'lsa-da, kichkinagina ish ko'rsata olmag'on uyushmalar ketidan yurmaylik-da, "Ko'mak"ka ko'maklashaylik!".

“O’rta maktablarda til va adabiyot darslari to’g’risida” [Oltoy 1925, 3] nomli ilmiy-metodik maqola “Qizil O’zbekiston” gazetasining yuqori nomerlarida IShFAK bilim yurtining talabalari tomonidan o’zbek adabiyotining o’qilishi to’g’risida zorlanib o’rtoq Abdurahmon Sa’diyning Tataristong’a ketib qolishi bilan muallimsiz qolg’onlig’i bayon qilinib, bilim yurti uchun til va adabiyot muallimi so’raladir” degan jumlar bilan boshlanadi. Oltoy ushbu maqolasini shu e’longa javoban yozadi. Maqolada butun O’zbekiston o’rta maktablarining til va adabiyot darslarini birgina o’rtoq A.Sa’diyga bog’lab qo’yish ham kerak emasligi, ishni har bir o’quvchining o’z tashabbusiga, mayliga, uning shug’ullanishdagi iqtidoriga qarab olib borish kerakligini aytadi va muallim qaytguncha quyidagi usulda darslarni tashkil etishni taklif etadi: “O’rta maktab talabalari mashg’uliyatlarida har biri alohida sur’atda, o’zi mavzu olib mustaqil ravishda shug’ullanadirlar. Ularning shug’ullanishlari uchun umumiy vazifa hozirlanadir. Vazifada ko’rsatilgan mavzudan tashqariga chiqmaydir. Vazifani har bir talaba o’z qo’lig’a ko’chirib oladir. Haftada, yoxud o’n besh kunda tartibli konferensiyalar bo’lib, yechilmagan nuqtalarini o’zaro muzokara qilib anglashishadir, bilishadir, yechishadir. Ikkinchi haftada vazifaga xulosa yasaladir. Bu usul til va adabiyot darsida eng qulay, eng oson, muallimsiz o’tkarsa ham bo’ladirg’on bir usuldur. Muallimning o’rniga bir rahbar talabalarning kuchliklaridan chiqariladir”.

Xulosa

Oltoy ijodini kuzatish davomida, uning asarlarini ikkiga bo’lib o’rganishimiz mumkin degan xulosaga keldik. Birinchisi, 1930-yilgacha, ya’ni to qamalguncha bo’lgan vaqtga qadar davr ruhiga moslab yozilgan asarlar. “Yer yulduzlari” kitobidagi she’rlar bunga misol bo’la oladi. Ikkinchisi, uzoq 25 yillik qamoq jazosidan so’ng, 1955-yildan boshlab uning ijodida jiddiy g’oyaviy o’zgarishlar bo’lganligining guvohi bo’lamiz. U endi haqiqiy ma’rifat va ilm sari intilar edi. 1967-yilda nashr etilgan “Armug’on” she’riy to’plamidagi ayrim she’rlar, adabiy taxalluslar bibliografiyasi kitobi, ba’zi maqolalari fikrimizni isbotlaydi.

Yuqoridagi tahlil va izlanishlardan ma’lum bo’ladiki, Bois Qoriyev o’z davrining yetuki, ziyoli ijodkorlaridandir. Uning ijodi ham ko’p qirrali. “Farovon turmush, tinch-osoyishta hayot qurish uchun yoshlarimiz har tomonlama kuchli bo’lishi kerak” degan nazariyani olg’a suradi. Bu yo’lda ilm-ma’rifat asosiy qurol ekanligini o’z asarlarida tinimsiz ta’kidlaydi. Uning sermazmun she’rlari, maqolalari

bu fikrimizni isbotlab turibdi. O'z navbatida adabiyotimiz taraqqiyotida ham uning o'rnini bor.

Adabiyotlar

- Турдиев Шерали. *Абдувоҳид қори Абдурауф қори ўғли*. <https://info.islom.uz/ulamolar/>
- Сирожиддин Аҳмад. 2010. *Ҳақ йўлининг фидоийлари. Хуррият*.
- Soatova G. 2023. *Maorif va o'qitg'uvchi jurnalida adabiyot materiallari*. Toshkent: Bookmany print.
- Олтой. 1967. *Армузон*. Шеърлар. Тошкент.
- Karimov Naim. 2013. *Tarixning noma'lum sahifalari*. 4-kitob. Toshkent.
- Jabborov Nurboy. 2023. "Jadidchilikni nega va qanday o'rganishimiz kerak". *Yangi O'zbekiston* 263 (1052). 19-dekabr.
- Terigulov Kashshof. 1928. "Nafis adabiyot jabhamizni sog'lomlash yo'lida". *Qizil O'zbekiston*, 4-5-iyul.
- Oltoy. 1928. "Nafis adabiyotga sog'lom mafkura va sog'lom tanqid kerak". *Qizil O'zbekiston*, 7- 10-avgust.
- Pardayev, Q. 2023. "Al-isloh" jurnalida ta'lim islohi masalasining yoritilishi". *"Jadidlarning ma'rifiy faoliyati: g'oyalari, maqsadlari, vazifalari va turkiston taraqqiyotiga qo'shgan hissasi"* mavzuyidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari.
- Oltoy. 1925. Qishloq, dehqon, gazet: She'r. *Qizil O'zbekiston*. 18-avgust
- Oltoy. 1925. Ozodliq: She'r. *Qizil O'zbekiston*. 28-avgust.
- Oltoy. 1923. Mazlumlar to'liqini: She'r. *Turkiston*. 21-noyabr.
- Oltoy. 1926. Umid qishloqqa. Hikoya. *Adabiyot parchalari*. Toshkent. O'zbekiston Davlat nashriyoti, 1926. mart
- Oltoy. 1924. Chin yo'lni endi topdi. Hikoya. *O'zgarishchi yoshlar*. Toshkent. №3-4.
- Oltoy. 1967. Adabiy taxalluslar haqida. *O'zbek tili va adabiyoti*, №1.
- Bois. 1923. "Ko'mak" uyushmasi. *Turkiston*. 20-aprel
- Oltoy. 1925. O'rta maktablarda til va adabiyot darslari to'g'risida. *Qizil O'zbekiston*. 12-noyabr.

Some remarks about the life and work of Altay

Soatova Gulzoda¹

Abstract

In the article, the life and work of the poet Altay (Bois Qoriyev), who has a special place in the history of our national literature, gained importance in the literature of the 20 and 30 years of the XX century, and his family (the life and work of his father Abduvahid Qoriev, brother Bosit Qoriyev) is presented. The author's published poems and books are discussed. The main idea of his poems is analyzed and personal comments are given. Also, the creator's newspapers such as "Qizil O'zbekiston", "Fergana", "Turkistan", "Ishtirokyun", "Maarif va oqitguvchi", "Alanga", "Yer Yuzi", "O'zgarishchi yoshlar", published in such magazines as "Chin yo'lni endi topdi", "Hope for the Village" is being published for the first time. Altay's articles are classified and some of them are described.

Key words. *Altai, Abduvahid Qori, Bosit Qoriyev, nationalist, "Armugon", "Earth Stars".*

References

- Turdiev Sherari. *Abdovohid qori Abdurauf qori o'g'li*. <https://info.islom.uz/ulamolar/>
- Sirojiddin Ahmad. 2010. *Haq yo'lining fidoiylari. Hurriyat*.
- Soatova G. 2023. *Maarif va o'qitg'uvchi jurnalida adabiyot materiallari*. Toshkent: Bookmany print.
- Oltoy. 1967. *Armug'on*. She'rlar. Toshkent.
- Karimov Naim. 2013. *Tarixning noma'lum sahifalari*. 4-kitob. Toshkent.
- Jabborov Nurboy. 2023. "Jadidchilikni nega va qanday o'rganishimiz kerak". *Yangi O'zbekiston* 263 (1052). 19-dekabr.
- Terigulov Kashshof. 1928. "Nafis adabiyot jabhamizni sog'lomlash yo'lida". *Qizil O'zbekiston*, 4-5-iyul.
- Oltoy. 1928. "Nafis adabiyotga sog'lom mafkura va sog'lom tanqid kerak". *Qizil O'zbekiston*, 7- 10-avgust.
- Pardayev, Q. 2023. "Al-isloh" jurnalida ta'lim islohi masalasining yoritilishi". *"Jadidlarning ma'rifiy faoliyati: g'oyalari, maqsadlari, vazifalari va turkiston taraqqiyotiga qo'shgan hissasi"* mavzuyidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari.

¹ *Gulzoda Soatova* – Doctor of Philosophy (PhD) in philological sciences, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi'i.

E-mail: soatovagulzoda@navoiy-uni.uz

ORCID ID: 0000-0002-2064-8088

For citation: Soatova, G. 2023. "Some remarks about the life and work of Altay". *Golden scripts* 4: 97 – 108.

- Oltoy. 1925. Qishloq,dehqon, gazet: She'r. *Qizil O'zbekiston*. 18-avgust
- Oltoy. 1925. Ozodliq: She'r. *Qizil O'zbekiston*. 28-avgust.
- Oltoy. 1923. Mazlumlar to'lqini: She'r. Turkiston. 21-noyabr.
- Oltoy. 1926. *Umid qishloqqa. Hikoya. Adabiyot parchalari*.
Toshkent. O'zbekiston Davlat nashriyoti, 1926. mart
- Oltoy. 1924. *Chin yo'lni endi topdi. Hikoya. O'zgarishchi yoshlar*. Toshkent.
№3-4.
- Oltoy. 1967. Adabiy taxalluslar haqida. *Ozbek tili va adabiyoti* 1.
- Bois. 1923. "Ko'mak" uyushmasi. Turkiston. 20-aprel
- Oltoy. 1925. O'rta maktablarda til va adabiyot darslari to'g'risida. *Qizil O'zbekiston*. 12-noyabr.